

inleiding

Op voorhand wil de Stichting NedArt stellen dat ze is ingenomen met het feit dat de kunsthandel als sector eindelijk eens duidelijk beschreven. Er is grondig ingegaan op een aantal aspecten dat samenhangt met de preventieve doorlichting van de kunsthandel. En dat met nadruk op de Nederlandse situatie. Die situatie staat natuurlijk niet op zichzelf, maar het is prettig en verhelderend dat in dit rapport nu een aantal nationale aspecten wordt belicht.

de kunsthandel als sector beschreven

Bij velen leeft ten onrechte het idee dat de schaal en omvang van de kunsthandel in Nederland heel groot is. Uit het rapport blijkt dat dit feitelijk niet het geval is. De kunsthandel is als sector binnen de Nederlandse economie slechts een splinter. Ook als de Nederlandse kunsthandel met die van andere landen wordt vergeleken blijkt deze klein van omvang.

Op bepaalde gebieden speelt Nederland zelfs een volstrekt onbeduidende rol: De Nederlandse handel in archeologie, fotografie of etnografica bijvoorbeeld zijn in werelds perspectief niet meer dan kleine, onbeduidende rimpelingen.

Als aan mensen wordt gevraagd hoeveel hoge kwaliteit handelaren er in Nederland zijn volgt meestal als antwoord: "Een paar duizend". Het gaat evenwel hooguit om een paar honderd handelaren. Het zijn er zelfs behoorlijk minder dan in het rapport wordt verondersteld. Hierin is weliswaar terecht uitgegaan van handelaren die bij verenigingen zijn aangesloten, maar buitenlandse handelaren en dubbelden zijn ten onrechte meegeteld.

Het rapport geeft een goede analyse van de sector zelf. Er is een kleine toplaag van handelaren en veilinghuizen die hoge kwaliteit objecten verhandelen. In een glijdende schaal naar beneden neemt het aantal handelaren en veilinghuizen toe naarmate de kwaliteit van de objecten afneemt; van Rembrandt tot tweedehands ijskast.

In het rapport wordt vastgesteld dat circa 75 procent van de totale omzet in de kunst en antiekwereld wordt gegenereerd door circa tien procent van de handelaren. Dit gegeven illustreert goed dat criminelen weinig kans maken in de kunstmarkt. Juist in het segment van die tien procent van de handel zijn frauduleuze oogmerken moeilijk waar te maken. Ondermeer de hoge prijs, de bekendheid van dit type voorwerpen, giraal geld, beurskeuringen et cetera maken dat in feite onmogelijk. Dan moet de crimineel zich dus verlaten op de overige 90 procent van de handelaren die garant staan voor de resterende 25 procent van de omzet. Het mag duidelijk zijn dat dit aandeel maar minimaal geschikt is voor criminelen. In de misdaadwereld gaat het om veel geld. Criminelen zouden dan pakhuizen vol met gestripte grenen meubelen moeten aanleggen en ander kleingood van minder allooi. Een heilloze zaak voor een verstandig crimineel.

terugkeer kunstpolitie

Het rapport pleit er terecht voor dat de in 2002 opgeheven kunstpolitie terugkeert. Van meet af aan heeft NedArt ervoor geijverd dat de onbegrijpelijke beslissing om deze unit op te heffen zou worden teruggedraaid. Niet voor niets was het NedArt die op 26 oktober 2001 wereldkundig maakte dat de kunstpolitie zou worden opgeheven.

Deze dienst bestond uit een klein aantal personen, had een uitstekende reputatie opgebouwd en was als zodanig goed ingevoerd in het reilen en zeilen van de kunsthandel in Nederland. Ze fungeerde als centraal aanspreekpunt voor de kunsthandel en verleende daarnaast diensten voor de politie in heel Nederland. Misschien wel het belangrijkste was dat de kunstpolitie centraal gestolen kunstvoorwerpen registreerde. Met de opheffing van de dienst is die registratie gestopt en verdween een kenniscentrum bij uitstek.

De terugkeer van de kunstpolitie en de centrale registratie van gestolen kunst is reeds onder het vorige kabinet bij monde van staatssecretaris Medy van de Laan toegezegd. Maar nog altijd is die terugkeer niet gerealiseerd. NedArt is hierover verbaasd en verontrust en heeft afgelopen jaar in een brief aan minister Plasterk aangedrongen op spoedige herinvoering van deze dienst. Voor een vrij luttel bedrag kan een uitstekend functionerende, landelijk opererende dienst worden opgezet. Het is hoogst onverstandig dat deze dienst er nog steeds niet is. Laakbaar naar alle betrokken partijen, onelegant, en ongeloofwaardig, ook tegenover het buitenland. Terecht wijst het rapport erop dat het in internationaal verband fatsoenlijk is om een nationaal aanspreekpunt te hebben. Er behoort op een goede wijze meegewerkt te worden aan verzoeken en opsporingsactiviteiten van andere landen.

Inmiddels is duidelijk geworden dat de kunstpolitie en database met gestolen kunst en antiek terugkeert. Toch is de bezorgdheid van NedArt hiermee niet verdwenen. Het is van essentieel belang dat zo'n dienst en de database worden opgezet door de juiste personen. Zo is het belangrijk dat de database wordt opgezet door kenners van kunst, personen die begrijpen hoe een kunstdatabase in elkaar hoort te zitten. Dit is een aparte discipline. NedArt heeft indicaties dat dit aspect bijzonder wordt onderschat, hetgeen in haar ogen de kans op een succesvol opererende kunstpolitie minimaliseert.

Nederland doorvoerland

In het rapport valt op dat helder wordt afgerekend met een aantal hardnekkige vooroordelen en taaie, ongefundeerde meningen. Zo is er de aanname dat Nederland doorvoerland van gestolen kunst en antiek zou zijn voor heel Europa en liefst ook nog voor de hele wereld. Nederland zou de deur wagenwijd openzetten voor geroofd en gestolen cultureel erfgoed uit landen binnen en buiten Europa. De kunsthandel zou uitzien naar deze zendingen en ze omzetten in gelden welke dienen ter ondersteuning van het internationaal terrorisme. Dat alles door buitenstaanders ogenschijnlijk gespeend van kritisch vermogen, al vele jaren lang zogenaamd gestaafd met steeds dezelfde paar voorbeelden en altijd met een bevooroordeelde blik.

Het rapport ontzenuwt deze meningen niet op grond van geruchten, maar op grond van gedegen onderzoek. Het rapport ontkent niet dat er mogelijk ongeregelheden zijn, maar concludeert ook dat deze niet frequenter voorkomen dan gebruikelijk is in al de andere sectoren. Hierdoor worden de genoemde insinuaties in het juiste perspectief gezien.

Er wordt in het rapport gesteld dat een enkeling, die dan ook nog niet betrokken is op de handel, stelt dat Nederland voor roofkunst de doorvoerpoort van Europa is. Alle respondenten geven aan geen feiten te kennen die het geschetste beeld van deze enkele persoon kunnen staven. Uiteraard zijn wij een doorvoerland. Zelfs meer dan het rapport doet vermoeden. Geen vijf maar tien miljoen containers worden via Rotterdam vervoerd. Bij elkaar meer dan 400 miljoen ton aan goederen. En dat is alleen nog maar Rotterdam, terwijl we bijvoorbeeld ook nog de haven van Amsterdam hebben, de luchthaven Schiphol en het wegvervoer.

etnografica

De rol van Nederland als belangrijke speler op het gebied van etnografica en niet-Europese culturen wordt schromelijk overdreven. De verzamelaar van etnografica in Nederland is financieel gezien een heel kleine speler. De grote woont in Amerika, Frankrijk, Zwitserland of Duitsland. De etnograficahandel in Nederland is heel kleinschalig en staat in totaliteit voor een gering bedrag. Het is dan ook een rare bewering in het rapport dat de winst, die vooral wordt behaald in de handel in etnografische objecten, zou kunnen dienen om terroristische activiteiten te financieren.

douane

Het rapport constateert dat er onvoldoende specialistische kennis bij de douane aanwezig is. Het is de ervaring van NedArtdat deze constatering - een spaarzame uitzondering daargelaten - juist is. Het is natuurlijk ook niet vreemd dat deze kennis niet genoeg aanwezig is. Van een gemiddelde douanier kan niet worden gevergd al de specialistische kennis in huis te hebben van cultureel erfgoed gezien de enorme diversiteit. Dat is zelfs voor een kunsthandelaar of museumconservator al haast ondoenlijk. Hieronder bij de behandeling van het Unesco-verdrag zal nader op de gevolgen van de gebrekkige kennis worden ingegaan.

wet MOT

Een hele goede regeling is de Wet MOT. Contante transacties vanaf 15.000 euro moeten worden gemeld. Veilinghuizen accepteren contante betalingen slechts tot 7.500 euro. Bij de grotere veilinghuizen is het al enkele jaren niet meer mogelijk om objecten aan te schaffen zonder gedegen legitimatie. Bij de Wet MOT blijkt volgens het rapport het aantal aanmeldingen gering te zijn en het dubieuze karakter van deze aanmeldingen is minimaal.

Dat is ook niet verbazingwekkend. Het chartale betalingsverkeer is sterk afgenomen: Betalen doe je tegenwoordig per bank.

vervalsingen

Er is één thema dat in het rapport naar onze mening onderbelicht is gebleven. Kunstcriminaliteit bestaat niet alleen het stelen van kunst en het verhandelen daarvan. Het vervalsen van kunst en het verhandelen is een veel pregnanter probleem. Vervalste kunst vervuult de markt en zeker in het lagere segment komt het ontzettend veel voor. Dit werd overtuigend aangetoond door Sander Kooistra en Ard Huibets in hun boekje 'Valse kunst'.

Bij valse kunst moet u niet alleen denken aan grafiek et cetera. Ook op het gebied van bijvoorbeeld Afrikaanse kunst is het aantal valse stukken legio en is de particuliere klant in hoge mate de dupe. NedArt schat dat minstens 90 procent van de in Nederland aangeboden Afrikaanse stukken vals is. Het is vreemd dat de maatschappij op dit punt met twee maten lijkt te meten. Als er kunst wordt gestolen uit een museum is iedereen terecht verontwaardigd. Maar bekende kunstvervalsers, die heel veel mensen duperen, worden met open armen ontvangen in talloze televisieprogramma's. Ook voor de bestrijding van dit fenomeen is naar onze mening een belangrijke rol weggelegd voor de kunstpolitie en de douane.

gedragscode

In het rapport wordt gewezen op de mogelijkheid dat de kunstwereld met een gedragscode zou werken. Een ethische code, waarmee ook de museumwereld zou moeten werken.

De kunstwereld werkt echter met dergelijke codes. De restauratoren werken bijvoorbeeld volgens ethische normen, de kunsthandel evenzeer. De gedragsregels van de verschillende organisaties stellen strenge normen en verbinden aan overtreding strenge sancties. De verschillende algemene voorwaarden en statuten en gedragsregels van de verschillende organisaties overziend kan men stellen dat er sprake is van een zeer behoorlijke zelfregulering.

Het rapport ziet echter vooral op criminaliteit in de kunsthandel; handel in gestolen objecten dus, of bijvoorbeeld het vervaardigen en verhandelen van vervalsingen. Net zo min als in de museumwereld is tegen dergelijke acties geen ethische code bestand. Voor dat soort situaties bestaan eigenlijk maar twee heel specifieke gedragscodes, namelijk het Strafrecht en het Burgerlijk Recht.

In dat verband is het belangrijk om te benadrukken dat volgens het Burgerlijk Recht voor de kunsthandelaar, in de hoedanigheid van expert dus, het 'weten' of 'zou hebben moeten weten', in praktijk een zware norm geldt. Indien een zaak voor de rechter zou komen, dan kan een handelaar zich er - bij wijze van spreken - niet op beroepen niet te hebben geweten dat de Vermeer die hij verkocht gestolen bleek te zijn in een museum in Boston.

conclusie

Samenvattend kan men zeggen dat het rapport een realistisch beeld laat zien, een beeld waarin de kunsthandel zich herkent. Het laat onverlet dat er soms onregelmatigheden zijn, echter niet in verontrustende mate. Een kunsthandelaar blijkt niet criminelers te zijn dan enig ander gemiddeld middenstander. Ontbreken van kunstpolitie, expertise van douane en een gebrekkige doorgifte van nieuwe wetsregels aan de betrokkenen kunnen dat beeld veranderen. Wij denken dat dit niet de bedoeling is.

STICHTING NEDART REACTIE OP HET WETSVORSTEL INZAKE HET UNESCO-VERDRAG

inleiding

Een aantal bepalingen en consequenties uit het Unesco-verdrag willen we graag puntsgewijs behandelen, vooral om onze visie vanuit de praktijk toe te lichten. We maken daarbij in een aantal gevallen onderscheid tussen cultuurgoederen die afkomstig zijn uit Nederland en degenen die afkomstig zijn uit het buitenland.

cultuurgoederen (artikel 2)

In dit artikel wordt aangegeven wat in Nederland onder *cultuurgoederen* moet worden verstaan. Het betreft kort gezegd voorwerpen in particulier bezit die uit hoofde van de Wet tot Behoud van Cultuurbezit (WBC) op de lijst van beschermde voorwerpen zijn geplaatst, alsmede voorwerpen die deel uitmaken van openbare collecties die vermeld staan in de inventarislijst van een museum, een archief of een vaste collectie van een bibliotheek.

De vraag is hoe in praktijk kan worden vastgesteld of het daadwerkelijk een object betreft dat op de lijst van de WBC staat, aangezien deze lijst niet openbaar is. Dat het door Rembrandt geschilderde portret van Jan Six op de WBC-lijst staat is algemeen bekend, maar dat geldt slechts voor een heel klein aantal voorwerpen.

Eenzelfde vraag is te stellen voor objecten uit openbare collecties. Mondriaans Victory Boogie Woogie kent iedereen, want dit werk hangt altijd op zaal. Maar naar schatting 90 tot 95 procent van de openbare collecties bevinden zich in museumdepots. Indien het museum zelf niet merkt dat een object uit depot is verdwenen, een situatie die zich in het recente verleden in Nederland heeft voorgedaan, hoe kan de koper van zo'n object hier achter komen?

Als dit in Nederland voor Nederlandse handelaren al heel lastig is, hoe moeten deze handelaren dit dan voor cultuurgoederen uit het buitenland vaststellen? Is de registratie van museale objecten in Nederland al niet perfect op orde, in het buitenland zijn talloze situaties bekend waarin deze registratie verre van compleet is. Het betreft dan niet enkel museale collecties in minder bedeelde landen, maar ook collecties in EU-landen.

rechtsvordering tot teruggave (artikel 5 onder A)

In dit artikel wordt bepaald dat - op straffe van nietigheid - tezamen met de dagvaarding een document moet worden betekend, waarin drie zaken moeten worden aangetoond:

- a). het object zelf moet worden beschreven;
- b). het object moet door de verdragsstaat zijn aangewezen;
- c). het object moet in één van de categorieën.

Een rechtsvordering tot teruggave is een ingrijpende maatregel die slechts moet worden toegepast daar waar nodig. We hebben de ervaring dat bij discussies over dergelijke maatregelen door velen onbewust vooral wordt gedacht aan schilderijen, unica dus. Het cultureel erfgoed bestaat echter slechts voor een heel klein deel uit schilderijen. Het gros bestaat uit kunstnijverheid dat in heel veel gevallen in serie is vervaardigd. Daarmee is het risico groot dat een rechtsvordering tot teruggave wordt geëist van een gelijkend maar niet identiek voorwerp. Let wel, dit risico wordt dus gelopen voor een heel grote groep voorwerpen.

Het is daarom van groot belang dat deze bepaling met veel precisie wordt nageleefd. Uit het document zal naar onze mening dan ook onmiskenbaar moeten blijken dat een in ons land aangetroffen voorwerp daadwerkelijk een specifiek, concreet en individueel door een verdragsstaat aangewezen object is.

Bovendien moet de verdragsstaat een verklaring overleggen dat het cultuurogoed in strijd met de regels buiten het grondgebied van deze staat is gebracht. Ook hier geldt dat precisie en specificiteit essentieel is, wil een rechtsvordering worden ingesteld voor de voorwerpen waarvoor het nodig is.

billijke vergoeding (artikel 6 A)

Indien een rechtsvordering tot teruggave van een cultuurogoed door de rechter wordt toegewezen, dan heeft de bezitter, mits aan de voorwaarden wordt voldaan, recht op een billijke vergoeding.

Blijkens de MvT moet hierbij worden gedacht aan de koopprijs, de op de koop gevallen kosten den gemaakte kosten van behoud. NedArt gaat ervan uit dat hieronder tenminste ook zijn begrepen gemaakte kosten voor vervoer, verzekering, restauratie, (kunst)historisch en/of materiaaltechnisch onderzoek etc. Het zou echter in bepaalde gevallen meer dan redelijk zijn indien ook kosten zouden worden vergoed die te maken hebben met de verkoop van het object. Hierbij valt te denken aan de kosten van foto's, inlijstwerk, het laten vervaardigen van consoles etc.

nodige zorgvuldigheid (artikel 6 onder C)

Wil een bezitter de nodige zorgvuldigheid hebben betracht bij de verwerving van een cultuurogoed, dan moet rekening worden gehouden met alle omstandigheden van het geval, waarbij met name zijn genoemd:

- a). de hoedanigheid van de partijen;
- b). de betaalde prijs;
- c). het feit of de bezitter elk redelijkerwijs toegankelijk register met betrekking tot gestolen cultuuroederen en elke andere relevante informatie en documentatie die hij redelijkerwijs zou kunnen hebben verkregen, heeft geraadpleegd, en het feit of de bezitter toegankelijke instanties heeft geraadpleegd.

De vraag die zich hier voordoet is wat onder 'elk redelijkerwijs toegankelijk register' moet worden verstaan. Het is van belang te beseffen dat het aantal openbaar toegankelijke registers minimaal is. Het bekendste toegankelijke register is dat van het Art Loss Register (ALR), een database met nogal wat nadelen. Zo duurt het een aantal dagen voordat de uitkomst van een check is uitgevoerd en er zijn er kosten aan verbonden. Belangrijker is dat de kwaliteit van de database op bepaalde onderdelen onder de maat is. Voorwerpen van kunstnijverheid zijn bijvoorbeeld ondervertegenwoordigd, terwijl - zoals hierboven aangegeven - deze groep juist het meest voorkomt. Ook is een aantal gevallen bekend waarin voorwerpen in de ALR-database staan geregistreerd als gestolen terwijl ze in werkelijkheid al lang weer zijn geretourneerd naar de rechtmatige eigenaar. Belangrijk is tevens om te beseffen dat de database van het ALR vooral is gericht op gestolen voorwerpen. Onrechtmatig uitgevoerde voorwerpen die uit hoofde van het Unesco-verdrag worden aangemerkt als 'cultuurgoed', worden slechts zeer beperkt aangemeld bij het ALR.

verjaring (artikel 6 onder G)

In de MvT wordt ten aanzien van de verjaringstermijn van 75 jaar uiteengezet dat dit geen harde termijn is. NedArt onderschrijft deze visie vanwege het realistische uitgangspunt ervan. Zeker daar waar het kunstnijverheid betreft is het buitengewoon lastig om een provenance vast te kunnen stellen. Waar bij schilderijen - dankzij beschreven kenmerken als 'schilder', 'voorstelling', 'formaat', regelmatig - is terug te zoeken tot in bijvoorbeeld 18de eeuwse veilingcatalogi, is de situatie bij kunstnijverheid een volstrekt andere. Voorwerpen van zilver of keramiek bijvoorbeeld, bevatten te weinig karakteristieken om ze te kunnen traceren in oudere beschrijvingen. Bovendien zijn dergelijke objecten vaak in serie of reeksen vervaardigd, zodat het vrijwel onmogelijk is om aan te tonen hoe de provenance eruit ziet. In aanvulling hierop dient nog te worden vermeld dat het nog niet zo heel lang gangbaar is om voor deze voorwerpen herkomstonderzoek te doen. Als 30 jaar geleden een object werd verworven zonder dat herkomstonderzoek werd gedaan, was dat - naar de normen van die tijd - zorgvuldig. Het gevolg is dat de kennis van de provenance van veel voorwerpen van veel recenter datum is en het spoor terug in veel gevallen stopt. In dat verband is het goed om te realiseren dat het tot enige jaren terug niet gebruikelijk was om veilingcatalogi van (veel) afbeeldingen te voorzien.

toezicht (artikel 8, 9 en 10)

Voor een goede werking van het Unesco-verdrag is hoofdstuk 4 betreffende de uitvoering en handhaving cruciaal. Het is de achilleshiel van de regeling. Artikel 8 geeft aan wie zijn belast met het toezicht op de naleving; ambtenaren van de Erfgoedinspectie en de Douane. Om te zorgen dat deze ambtenaren hun functie goed kunnen vervullen moet men optimaal zijn toegerust. Naar het oordeel van NedArt is dat thans niet het geval. Zo heeft de Erfgoedinspectie op

dit kennisgebied de afgelopen tijd aan kwaliteit en kwantiteit ingeboet, en het ziet er niet naar uit dat deze trend snel keert.

Eén aspect van de regelgeving kan voor veel onrust zorgen. De toezichthoudende instanties kunnen in denkbare gevallen worden geconfronteerd met buitenlandse objecten waarvan ze niet in het minst kunnen vermoeden dat het een cultuurobject in de zin van deze wet betreft. Als zo'n object niet op een lijst van beschermde goederen is vermeld, of zo'n lijst niet beschikbaar is, of in het geheel niet bestaat, dan is het voor de toezichthouders nagenoeg onmogelijk om actief in te grijpen. Het is bestaan van buitenlandse lijsten en de beschikbaarheid ervan is daarom essentieel wil de handhaving op een correcte en effectieve wijze kunnen worden uitgevoerd.

In artikel 9 wordt aangegeven waartoe ambtenaren in dit verband bevoegd zijn. Het gaat om zeer zware, ingrijpende middelen zoals het zonder toestemming van de bewoner een woning binnentreden. NedArt is er niet gerust op dat de uitvoering en handhaving op een goede manier zullen verlopen. De reden van de bezorgdheid is vooral gelegen in het feit dat de kennis bij handhavende ambtenaren inzake cultuurobjecten minimaal is. Ervaringen uit het verleden zijn naar onze mening een duidelijke vingerwijzing dat moet worden gevreesd dat grove missers zullen worden gemaakt. Zo zijn ons voorbeelden bekend van houten voorwerpen in beslag werden genomen in de veronderstelling dat het ivoor betrof, of werden hagelnieuwe - voor de toeristenmarkt - geproduceerde Afrikaanse of Aziatische objecten bestempeld als illegaal. Ook zijn gevallen bekend waar objecten in beslag werden genomen omdat het vermoeden bestond dat objecten minder dan 50 jaar waren, terwijl ze in werkelijkheid uit de 18de of 19de eeuw stamden. Op het moment dat niet-kenners met een kennersoog moeten oordelen kunnen dergelijke pijnlijke maar vooral heel vervelende situaties optreden. Vervelend, omdat het tot vijf jaar procederen kan duren voordat objecten worden geretourneerd, hetgeen veel schade voor betrokkenen tot gevolg heeft.

Dit betekent dat het van essentieel belang is dat er een sterk vermoeden is, voordat dergelijke zware middelen worden ingezet; men moet vrijwel zeker weten dat het om een voorwerp gaat waarop een rechtsvordering tot teruggave van toepassing is.

Daarnaast is het zeer ongewenst als deze middelen worden ingezet om te gaan 'winkelen'. Hiermee wordt bedoeld dat bijvoorbeeld een kunst- en antiekbeurs wordt bezocht, waar een reeks voorwerpen in beslag wordt genomen, zonder een sterk vermoeden dat het voorwerpen betreft waarop een rechtsvordering tot teruggave van toepassing is.

Denkbaar is dat de bonafide kunsthandel in zijn grote specialistische verscheidenheid een helpende hand zou kunnen bieden. NedArt heeft meermalen aangeboden een specialistenpanel samen te stellen, bestaande uit handelaren en museumconservatoren, elk de beste op zijn terrein.

AANBEVELINGEN

- laat op korte termijn de Kunstpolitie herinvoeren
- pak vervalsing van kunst aan
- zet een database met gestolen kunstvoorwerpen op
- voorzie toezichthouders, waaronder de Kunstpolitie, de Douane en de Erfgoedinspectie van een adequate kennisbank
- richt een specialistenpanel op dat als efficiënte vraagbaak kan dienen
- zorg dat relevante wetgeving betrokkenen (antiquairs, kunsthandelaren, veilinghuizen, musea, handhavers) snel en duidelijk bereikt
- zorg ervoor dat door betrokkenen is te controleren of een object een Nederlands of buitenlands cultuurgoed is
- zorg ook voor goede voorlichting bij het publiek
- evalueer de werking van de wetgeving in de praktijk